

Литвинчук А. О.

кандидат економічних наук, старший дослідник, директор ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, v.gapon@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Шараєвська М. І.

завідувач сектора галузевої статистичної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, m.sharaevska@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8605-2404>

Дерепа Т. С.

науковий співробітник сектора фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, t.derepa@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1283-7671>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку кадрового забезпечення впродовж 2014/2015–2023/2024 н. рр. та змін, що відбулися в системі загальної середньої освіти України, на підставі низки статистичних показників, як-от: загальна чисельність педагогічних працівників; чисельність педагогічних працівників і пенсіонерів, що викладають навчальні предмети; кількість вакантних посад учителів; розподіл педагогів за віком тощо. Проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних учених щодо ролі педагогічних працівників у наданні якісних освітніх послуг і чинників, які впливають на забезпеченість учителями. Оцінку забезпеченості вчителями, що викладають навчальні предмети, виконано на основі розроблених індикаторів, які характеризують їхнє навантаження, вік, наявність факту викладання одним педагогом трьох та більше предметів, сумісництво тощо. Розглянуто нормативно-правову базу розвитку методології статистики загальної середньої освіти України та її наближення до міжнародних стандартів, а саме міжнародних рекомендацій статистичної організації Європейської комісії (Євростату). Надано пропозиції щодо внесення змін до переліку статистичних показників у контексті запровадження євроінтеграційних процесів, що уможливлять проведення міжнародних порівняльних досліджень і прогнозування чисельності педагогічних працівників. Прогностичні дослідження тісно пов'язані з питаннями надання фінансування з державного бюджету місцевим бюджетам у вигляді освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників, які надають загальну середню освіту. Актуальність теми зумовлена також викликами, що постали перед Україною в умовах воєнного стану, такими як: збереження кадрового потенціалу шляхом створення кадрового резерву вчителів, що залишилися без навантаження, розв'язання проблем браку вчителів шляхом залучення до викладання педагогів із числа внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: педагогічні працівники, заклади загальної середньої освіти, учителі, пенсіонери, сумісники, вакантні посади, навчальні предмети.

JEL classification: I24, I25.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-4-5-20.

В умовах трансформації освітніх процесів чільне місце належить педагогічним працівникам. Реформи освіти потребують висококваліфікованих учителів, практичних психологів, соціальних педагогів, асистентів в інклюзивних класах та ін. У звіті ЮНЕСКО «Глобальний звіт про вчителів: усунення нестачі вчителів і трансформація професії» зазначається, що вчителі відіграють ключову роль у формуванні майбутнього, розкритті потенціалу кожного учня й досягненні Цілі сталого розвитку 4 щодо інклюзивної та справедливої якісної освіти [1]. Наголошується, що найближчими роками людство зіткнеться з великим браком учителів. За даними ЮНЕСКО й TeacherTask, у світі є потреба в 44 млн учителів для забезпечення функціонування початкової й середньої освіти до 2030 р. Головною причиною цієї ситуації є зниження мотивації до професії вчителя, що перешкоджає найму нових учителів і призводить до значного відтоку серед тих, хто працює, особливо протягом перших 3-5 років після вступу на роботу [1]. Ця глобальна доповідь є інструментом мобілізації зусиль на міжнародному рівні та в окремих країнах для розширення можливостей найму, навчання й перепідготовки та підтримки вчителів.

Проблема браку педагогічних працівників є предметом досліджень ряду вчених – як зарубіжних, так і вітчизняних. Зокрема, Р. Міллз зі співавторами у своїх працях наголошують, що усунення проблеми неста-

чі вчителів повинне стати пріоритетним завданням. Учителі не тільки забезпечують високу якість навчання, вони також є ключовими фігурами емоційної підтримки, соціального розвитку та благополуччя учнів. Висококваліфіковані, віддані й дбайливі вчителі, які мають час і ресурси, щоб розвивати позитивні стосунки та підтримувати високу якість навчання, можуть зробити значні зміни в житті учнів і в життєдіяльності громад [2; 3].

В Україні також спостерігається брак учителів, однією з причин якого є низький рівень заробітної плати. За інформацією Міністра освіти і науки України О. Лісового, найгостріший дефіцит спостерігається серед учителів інформатики, математики та англійської мови [4].

Аналізом рівня заробітної плати вчителів, оцінкою ефективності використання коштів освітньої субвенції займалися А. Литвинчук, І. Гайдук [5], С. Лондар, В. Бахрушин, В. Гапон, Л. Лондар, Н. Пронь [6]. Моніторингу чисельності педагогічних працівників і методології прогнозування присвячено аналітичну записку колективу співробітників ДНУ «Інститут освітньої аналітики» [7].

У науковій праці С. Кравченко висвітлено питання забезпечення якості освіти у США й в Україні та визначення потреби у висококваліфікованих учителях. Окреслено перспективність використання досвіду США в умовах реформування вітчизняної освіти [8].

В. Панюк розглядає проблеми знецінення професії вчителя як суспільно важливого виду діяльності, втрати авторитету педагога в очах учнів, батьків, широких кіл громадськості, відтоку учительських кадрів із професії, збільшення випадків репетиторства й формального виконання своїх безпосередніх професійних обов'язків, збільшення частки учнів, що здобувають освіту неформально або в приватних чи закордонних закладах освіти [9].

Згідно зі статистичною звітністю, на початок 2023/2024 н.р. мережа закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) всіх форм власності та підпорядкування охоплювала 12 701 за-

клад (у міських поселеннях – 5 262, у сільській місцевості – 7 439 од.), в яких здобували освіту загалом 3 906 174 учні (2 806 892 і 1 099 282 особи відповідно) та працювали 392 704 педагоги (233 910 і 158 794 особи відповідно).

До загальної чисельності педагогічних працівників віднесено такі категорії: учителі й керівники закладів; практичні психологи; соціальні педагоги; асистенти в інклюзивних класах; вихователі, які не викладають предмети; педагоги-організатори; учителі, директори, заступники директорів, педагоги-організатори в закладах і класах для дітей з особливими освітніми потребами; учителі в логопедичних пунктах (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності педагогічних працівників ЗЗСО на початок 2014/2015–2023/2024 н. рр., осіб

Навчальний рік	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024
Загальна чисельність педагогічних працівників										
Разом	444 601	436 780	431 801	435 964	440 006	443 838	449 965	445 367	402 793	392 704
Місто	234 709	232 966	235 037	242 107	248 107	254 026	261 411	264 566	238 600	233 910
Село	209 892	203 814	196 764	193 857	191 899	189 812	188 554	180 801	164 193	158 794
З них:										
<i>учителів, директорів та їх заступників без сумісників</i>										
Разом	384 533	377 163	372 366	374 006	371 287	367 827	367 550	355 101	324 609	312 688
Місто	197 637	195 828	197 333	202 914	204 728	205 672	208 532	206 428	189 758	183 549
Село	186 896	181 335	175 033	171 092	166 559	162 155	159 018	148 673	134 851	129 139
<i>практичних психологів</i>										
Разом	9 377	9 069	9 002	9 149	8 094	8 039	8 096	8 062	7 298	7 111
Місто	4 730	4 583	4 743	4 792	4 541	4 481	4 556	4 571	4 108	4 007
Село	4 647	4 486	4 259	4 357	3 553	3 558	3 540	3 491	3 190	3 104
<i>соціальних педагогів</i>										
Разом	4 718	4 341	4 355	4 745	4 403	4 391	4 481	4 596	4 161	4 146
Місто	2 523	2 511	2 620	2 791	2 683	2 665	2 719	2 773	2 513	2 473
Село	2 195	1 830	1 735	1 954	1 720	1 726	1 762	1 823	1 648	1 673
<i>асистентів в інклюзивних класах</i>										
Разом	–	–	–	–	6 761	11 145	15 602	19 546	19 469	23 662
Місто	–	–	–	–	4 129	6 765	9 548	12 298	11 906	14 518
Село	–	–	–	–	2 632	4 380	6 054	7 248	7 563	9 144
<i>вихователів, які не викладають предмети в закладах</i>										
Разом	17 161	16 483	16 575	17 369	16 538	16 278	15 861	15 293	9 657	9 223
Місто	11 798	11 082	11 183	11 772	11 264	11 175	11 036	10 865	6 383	6 212
Село	5 363	5 401	5 392	5 597	5 274	5 103	4 825	4 428	3 274	3 011
<i>педагогів-організаторів</i>										
Разом	11 417	11 198	10 856	11 053	11 704	11 373	11 243	10 968	9 824	9 705
Місто	4 698	4 622	4 532	4 659	4 909	4 773	4 813	4 769	4 220	4 162
Село	6 719	6 576	6 324	6 394	6 795	6 600	6 430	6 199	5 604	5 543

Закінчення табл. 1

Навчаль- ний рік	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
<i>учителів, директорів, заступників директорів, вихователів, педагогів-організаторів у закладах і класах для дітей з особливими освітніми потребами</i>										
Разом	16 177	17 203	17 296	18 184	20 375	23 940	26 280	30 750	26 761	25 177
Місто	12 330	13 283	13 564	14 048	15 189	17 856	19 567	22 120	18 993	18 282
Село	3 847	3 920	3 732	4 136	5 186	6 084	6 713	8 630	7 768	6 895
<i>у т. ч. дефектологів-спеціалістів</i>										
Разом	4 486	5 053	5 169	5 472	4 938	5 307	5 357	4 679	4 260	4 257
Місто	3 659	4 113	4 268	4 480	4 033	4 373	4 480	3 821	3 468	3 493
Село	827	940	901	992	905	934	877	858	792	764
<i>учителів у логопедичних пунктах</i>										
Разом	1 218	1 323	1 351	1 458	844	845	852	1 051	1 014	992
Місто	993	1 057	1 062	1 131	664	639	640	742	719	707
Село	225	266	289	327	180	206	212	309	295	285

Складено авторами за статистичними даними: [10].

Чисельність педагогічних працівників у ЗЗСО за 10 років зменшилася загалом на 11,67 % (із 444 601 особи у 2014/2015 н.р. до 392 704 осіб у 2023/2024 н.р.). Найістотніше зниження цього показника (на 9,56 %) спостерігалось у 2022/2023 н.р. відносно попереднього навчального року, що пояснюється відтоком учнів і педагогічних працівників за кордон у зв'язку з повномасштабним вторгненням військ РФ в Україну. Зокрема, у міських поселеннях зниження відбулося на 0,34 % (з 234 709 осіб у 2014/2015 н.р. до 233 910 осіб у 2023/2024 н.р.); у сільській місцевості – на 24,34 % (з 209 892 до 158 794 осіб відповідно).

Варто зауважити, що зменшення загальної чисельності педагогічних працівників сталося головним чином за рахунок зниження цього показника в сільській місцевості.

Порівняно з довоєнним роком, у 2023/2024 н.р. спостерігалось істотне скорочення чисельності педагогічних працівників: у міських поселеннях – на 11,59 %, у сільській місцевості – на 15,78 %. Загалом їх поменшало на 11,82 %.

Зменшення зазнали всі категорії педагогічних працівників, за винятком тих, що стосуються розвитку інклюзивної освіти. Чисельність учителів, директорів, заступників директорів, вихователів (які викладають і не викладають предмети), педагогів-організаторів у закладах та класах для дітей з особливими освітніми потребами збільшилася на 9 000 осіб (місто – на 5 952 особи, село – на 3 048 осіб). Максимальне зростання, на 16 901 особу (на 10 389 і 6 512 осіб відповідно), зафіксовано за показником «чисельність асистентів в інклюзивних класах», який було внесено до статистичної звітності у 2018/2019 н.р.

Загалом зменшення чисельності педагогічних працівників, учителів пов'язане з демографічними змінами, зокрема скороченням чисельності учнів у школах та оптимізацією мережі ЗЗСО. Ці фактори помітно вплинули на кадрові потреби в системі освіти. Важливо розглядати цей показник у контексті навантаження на одного педагога, що дає повнішу картину кадрового забезпечення (рис. 1).

За досліджуваний період кількість учнів на одного педагогічного пра-

Рис. 1. Динаміка чисельності учнів на одного педагогічного працівника протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, осіб

Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

цівника зросла на 1,59 особи та на початок 2023/2024 н. р. становила 9,95 особи. Найбільше навантаження на педагогічних працівників припадає на міські поселення, де цей показник збільшився на 1,3 особи й на початок 2023/2024 н. р. дорівнював 12 осіб. Хоча в сільській місцевості зазначений показник зріс на 1,17 особи, навантаження на одного вчителя там було помітно меншим – 6,92 особи. Слід зауважити, що цей показник є важливим для прогнозування чисельності педагогічних працівників.

З метою гармонізації системи показників освітньої статистики України зі стандартами ЄС нами запропоновано зміни до переліку показників щодо чисельності та складу педагогічних працівників. Зокрема, розподіл педагогічних працівників за віком повинен відповідати віковому розподілу, встановленому Євростатом, а саме: менше 25 років, від 25 до 29 років, від 30 до 34 років, від 35 до 39 років, від 40 до 44 років, від 45 до 49 років, від 50 до 54 років, від 55 до 59 років, від 60 до 64 років, 65 років і більше.

Проаналізуємо одну з найважливіших складових у структурі педагогічних працівників, а саме чисельність учителів, які викладають предмети (табл. 2).

Чисельність учителів, які викладають предмети, за 2014/2015–2023/2024 н. рр. зменшилася на 57 408 осіб (19,7 %).

Для аналізу забезпеченості учителями, які викладають предмети, нами обчислено такі аналітичні показники, як-от: частка учителів, які викладають предмети, серед педагогічних працівників; частка учителів, які викладають три та більше предметів; частка учителів, які викладають предмети, віком до 30 років (включно); частка пенсіонерів серед учителів, які викладають предмети; відсоток сумісників відносно учителів, які викладають предмети.

Частка учителів, які викладають предмети, серед загальної чисельності педагогічних працівників за досліджуваний період знизилася на 5,95 %. Різниця між значеннями цього показника у ЗЗСО сільської місцевості й міських поселень скоротилася з 1,3 до 0,13 % (рис. 2). Варто

Таблиця 2

Динаміка чисельності учителів, які викладають предмети, у ЗЗСО на початок 2014/2015–2023/2024 н. рр., осіб, од.

Навчальний рік	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024
Чисельність учителів, які викладають предмети, осіб										
Разом	291 525	283 074	277 205	277 901	275 581	272 824	272 648	264 663	241 902	234 117
Місто	152 460	149 302	149 272	153 017	153 970	154 574	156 775	155 716	143 419	139 569
Село	139 065	133 772	127 933	124 884	121 611	118 250	115 873	108 947	98 483	94 548
З них:										
<i>учителів, які викладають три та більше предметів</i>										
Разом	39 308	39 912	41 645	40 994	44 401	38 929	37 727	34 067	29 660	30 019
Місто	10 230	10 447	11 762	11 922	13 210	10 941	10 415	9 175	8 788	8 437
Село	29 078	29 465	29 883	29 072	31 191	27 988	27 312	24 892	20 872	21 582
<i>учителів, які викладають предмети, віком до 30 років</i>										
Разом	52 098	48 953	44 971	43 047	39 045	34 757	32 700	30 948	26 694	24 040
Місто	23 145	22 120	20 995	21 136	20 102	18 616	18 378	18 141	15 973	14 648
Село	28 953	26 833	23 976	21 911	18 943	16 141	14 322	12 807	10 721	9 392
<i>пенсіонерів</i>										
Разом	50 944	48 460	48 074	48 907	50 510	50 861	50 816	45 651	40 820	40 183
Місто	29 891	28 608	28 746	29 365	30 213	30 448	30 366	27 985	25 192	24 961
Село	21 053	19 852	19 328	19 542	20 297	20 413	20 450	17 666	15 628	15 222
Крім того: чисельність сумісників, осіб										
Разом	21 153	21 098	21 476	21 228	20 544	19 984	18 653	17 113	17 295	16 167
Місто	11 281	11 013	11 366	11 312	10 863	10 515	10 022	9 494	9 539	9 183
Село	9 872	10 085	10 110	9 916	9 681	9 469	8 631	7 619	7 756	6 984
Кількість вакантних посад, од.										
Разом	150	262	550	479	1 195,92	1 578,44	1 259,15	1 671,44	1 910,89	1 671,66
Місто	107	133	301	242	689,82	1 085,44	895,3	1 298,93	1 519,85	1 343,41
Село	43	129	249	237	506,1	493	363,85	372,51	391,04	328,25

Складено авторами за статистичними даними: [10].

Рис. 2. Динаміка частки вчителів, які викладають предмети, серед педагогічних працівників протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, %
Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

зауважити, що цей показник застосовується в розробленій нами методології для прогнозування чисельності вчителів, які викладають предмети.

Про існування проблеми нестачі вчителів свідчать високі значення частки вчителів, які викладають три і більше предметів (рис. 3).

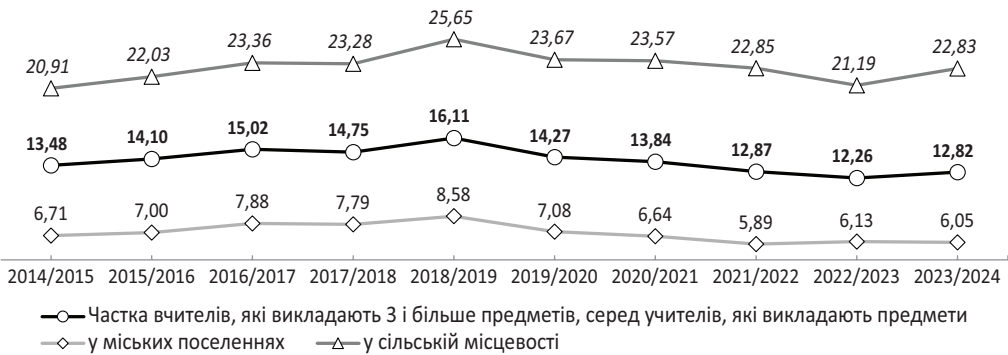

Рис. 3. Динаміка частки вчителів, які викладають три та більше предметів, протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, %

Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

Упродовж 2014/2015–2023/2024 н. рр. чисельність учителів, які викладають три та більше предметів, зменшилася на 9 289 осіб, зокрема в міських поселеннях – на 1 793 особи, у сільській місцевості – на 7 496 осіб (див. табл. 2).

Варто зазначити, що у 2018/2019 н. р. працювало найбільше вчителів, які викладали три та більше предметів, – і в міських поселеннях, і в сільській місцевості. При цьому чисельність учителів, які викладають три та більше предметів, у сільській місцевості майже у 2,5 раза перева-

жала їх чисельність у міських поселеннях, що вказує на брак учителів у сільських школах.

Нами виконано розрахунки й проаналізовано динаміку частки вчителів віком до 30 років (включно) серед педагогів, які викладають предмети, за типом місцевості протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. (рис. 4).

Упродовж досліджуваного періоду частка вчителів віком до 30 років скоротилася на 7,6 %. Найістотніше скорочення спостерігалось в сільській місцевості – на 10,89 %, водночас у міських поселеннях чисельність

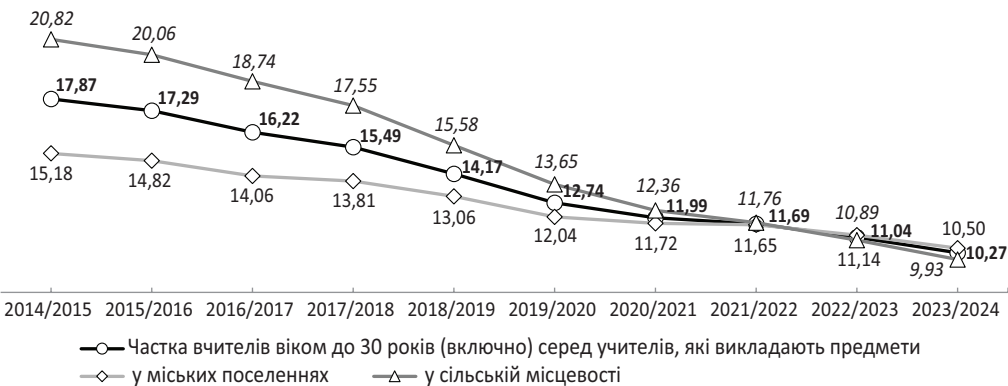

Рис. 4. Динаміка частки вчителів віком до 30 років (включно) серед учителів, які викладають предмети, протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, %

Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

учителів вказаної категорії зменшилася на 4,68 %. Варто зауважити, що починаючи з 2021/2022 н.р. частка педагогів віком до 30 років у міських поселеннях та сільській місцевості наблизилася до середнього значення по Україні.

На рис.5 відображено динаміку частки пенсіонерів серед учителів, які викладають предмети, у досліджуваний період.

За вказаний період чисельність пенсіонерів серед учителів, які викладають предмети, скоротилася на 0,32 %, або на 10 761 особу, зокрема в міських поселеннях – на 4 930 осіб, у сільській місцевості – на 5 831 особу (див. табл.2). Найбільше пенсіонерів працювало у 2018/2019–2020/2021 н.рр. У 2022/2023 н.р. їх частка була найменшою – 16,87 % (місто – 17,57, село – 15,87 %). Варто наголосити, що впродовж 10 років частка пенсіонерів у міських поселеннях була більшою, ніж у сільській місцевості, утім, починаючи з 2021/2022 н.р. ця різниця почала зменшуватись і перебувала в межах до 2 %. Значна частка пенсіонерів серед учителів свідчить про наявність проблем із кадровим забезпеченням.

Згідно з Кодексом законів про працю України, сумісництво визначається як виконання працівником, окрім основної роботи, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час. Це може відбуватися на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або в роботодавця – фізичної особи. Динаміку частки сумісників відносно вчителів, які викладають предмети, відображено на рис. 6.

Чисельність сумісників, які викладають предмети, за досліджуваний період зменшилася на 4 986 осіб, зокрема в міських поселеннях – на 2 098 осіб, у сільській місцевості – на 2 888 осіб (див. табл. 2). Частка сумісників відносно педагогів коливалася в межах 6,47–7,75 %, а саме: у міських поселеннях – від 6,1 до 7,61 %, у сільській місцевості – від 6,99 до 8,01 %. Найбільшою їх частка була у 2016/2017 н.р. – 7,75 % (місто – 7,61, село – 7,9 %), а також у 2017/2018 н.р. – 7,64 % (7,39 і 7,94 % відповідно). У 2021/2022 н.р. частка сумісників була мінімальною – 6,47 % (6,1 і 6,99 % відповідно). Варто зауважити, що протягом

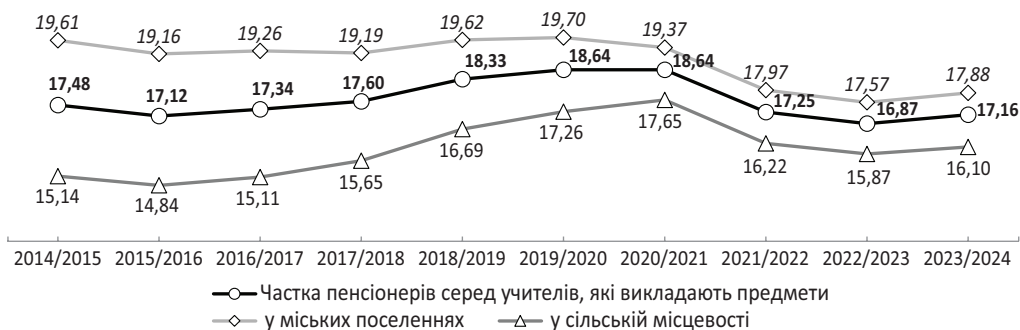

Рис. 5. Динаміка частки пенсіонерів серед учителів, які викладають предмети, протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, %

Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

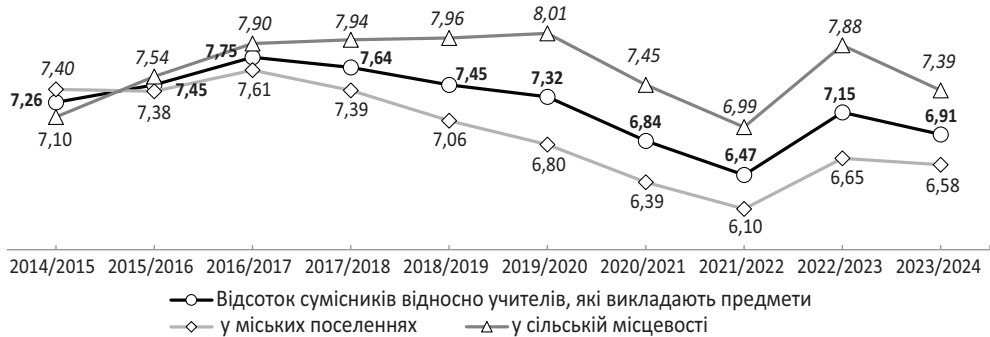

Рис. 6. Динаміка частки сумісників відносно учителів, які викладають предмети, протягом 2014/2015–2023/2024 н. рр. за типом місцевості, %

Побудовано авторами за статистичними даними: [10].

10 років частка сумісників у сільській місцевості була більшою, ніж у міських поселеннях, за винятком 2014/2015 н. р.

Розглянемо розрахункові індикатори щодо забезпеченості вчителями на початок 2023/2024 н. р. у розрізі предметів (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахункові індикатори щодо забезпеченості вчителями на початок 2023/2024 н. р. у розрізі предметів, осіб, %

Предмет	Чисельність учителів, які викладають предмети, осіб	Частка учителів, які викладають предмети, віком до 30 років, %	Частка пенсіонерів, які викладають предмети, %	Частка сумісників, які викладають предмети, %	Частка вакантних посад учителів, які викладають предмети, %
Загалом по Україні	234 117	10,27	17,16	6,91	0,71
Українська мова та література	35 736	5,86	16,30	2,96	0,32
Англійська мова	31 270	14,61	8,61	4,21	0,90
Математика	25 796	8,29	26,07	4,55	0,55
Фізична культура	20 238	17,87	13,60	5,15	0,97
Історія	17 826	9,53	16,57	7,05	0,31
Основи інформатики	13 153	22,55	5,20	8,52	1,59
Біологія	12 395	8,21	17,31	6,34	0,35
Фізика	10 567	7,85	24,60	11,81	0,97
Географія	10 307	7,58	18,39	7,74	0,38
Трудове навчання	9 145	6,03	21,22	7,32	0,74
Інші предмети	8 870	8,86	16,17	14,55	1,23
Зарубіжна література	8 639	2,74	29,80	3,17	0,23
Хімія	8 011	8,18	22,77	15,03	0,50
Музика	6 721	11,31	16,31	19,06	1,26
Образотворче мистецтво	4 132	10,33	12,85	9,20	0,80
Німецька мова	3 831	9,06	12,56	7,80	1,34
Інші неукраїнські мови та літератури	3 400	4,56	26,15	3,97	0,44
Захист Вітчизни	2 500	6,48	33,40	26,12	1,63
Французька мова	867	6,81	27,34	6,81	1,15
Інші іноземні мови	584	27,74	8,22	19,69	2,57
Іспанська мова	129	20,93	18,60	7,75	3,10

Примітка. Перелік предметів розташований в порядку зменшення чисельності вчителів; сірим кольором виділено комірки, значення яких перевищують відповідне середнє значення по Україні, що дає змогу швидше ідентифікувати дані, які істотно відрізняються від загальнонаціональних показників.

Складено авторами за статистичними даними: [10].

На початок 2023/2024 н.р. найбільша частка вчителів, які викладають предмети, спостерігалася серед викладачів української мови та літератури (15,26 %, 35 736 осіб), англійської мови (13,36 %, 31 270 осіб) і математики (11,02 %, 25 796 осіб). Найменша частка припадала на викладачів іспанської мови (0,06 %, 129 осіб), інших іноземних мов (0,25 %, 584 особи) та французької мови (0,37 %, 867 осіб).

Частка учителів віком до 30 років становить 10,27 %. Серед викладачів інших іноземних мов, основ інформатики, іспанської мови частка таких учителів перевищує середнє значення по Україні більш ніж удвічі. Найменше вчителів віком до 30 років було за предметами: зарубіжна література (2,74 %), інші неукраїнські мови та літератури (4,56 %).

Найвища частка пенсіонерів спостерігалася серед викладачів за такими предметами: захист Вітчизни (33,4 %), зарубіжна література (29,8 %) і французька мова (27,34 %); найнижча – за предметами: основи інформатики (5,2 %), інші іноземні мови (8,22 %) та англійська мова (8,61 %).

Частка сумісників по Україні на початок 2023/2024 н.р. становила 6,91 %. Найбільша їх частка спостерігалася за предметами: захист Вітчизни (26,12 %), інші іноземні мови (19,69 %) і музика (19,06 %). Найменша частка припадала на викладачів української мови та літератури (2,96 %), зарубіжної літератури (3,17 %), інших неукраїнських мов і літератур (3,97 %).

Значний відсоток пенсіонерів та сумісників може свідчити про нестачу педагогічних працівників за цими предметами в майбутньому.

Найбільше вакантних посад спостерігалось за такими предметами: англійська мова (281,96), основи інформатики (208,84), фізична культура (196,98) та математика (141,28); найменше – за предметами: іспанська мова (4), французька мова (10), інші іноземні мови (15) та інші неукраїнські мови й літератури (15). За іншими предметами кількість вакантних посад становила від 19,59 до 112,57.

Аналіз розрахункових індикаторів за предметами виявив дефіцит учителів з математики, англійської мови, інформатики, фізики. Наразі цю проблему можна розв'язувати шляхом залучення до освітнього процесу педагогів із числа внутрішньо переміщених осіб.

Далі розглянемо розрахункові індикатори щодо забезпеченості вчителями на початок 2023/2024 н.р. у розрізі регіонів (табл. 4).

На початок 2023/2024 н.р. найбільше вчителів, які викладають предмети, було у Львівській (20 256 осіб, 8,65 %), Дніпропетровській (15 506 осіб, 6,62 %) областях та м. Києві (15 050 осіб, 6,43 %). Частка цих учителів від чисельності педагогічних працівників області була найвищою в Донецькій (63,27 %), Львівській (62,78 %) і Чернігівській (62,68 %) областях, найменшою – у Запорізькій (52,73 %), Дніпропетровській (54,03 %) та Житомирській (54,74 %) областях.

Найвищу частку вчителів, які викладають три та більше предметів, зафіксовано в Полтавській (21,81 %, 1 866 осіб), Кіровоградській (19,75 %, 1 185 осіб) і Чернігівській (19,15 %, 1 250 осіб) областях; найнижчу – у м. Києві (5,28 %, 795 осіб), Запорізь-

Таблиця 4

Розрахункові індикатори щодо забезпеченості вчителями на початок 2023/2024 н. р. за регіонами, осіб, %

Region	Чисельність учителів, які викладають предмети, осіб	Частка учителів, які викладають предмети, від чисельності педагогічних працівників, %	Частка учителів, які викладають три та більше предметів, %	Частка учителів, які викладають предмети, віком до 30 років, %	Частка пенсіонерів, які викладають предмети, %	Частка сумісників, які викладають предмети, %	Частка вакантних посад учителів, які викладають предмети, %
Україна	234 117	59,62	12,82	10,27	17,16	6,91	0,71
Львівська обл.	20 256	62,78	13,74	9,74	18,43	6,46	0,66
Дніпропетровська обл.	15 506	54,03	10,70	10,69	21,39	6,47	1,64
м. Київ	15 050	62,15	5,28	13,44	18,46	5,71	2,41
Одеська обл.	13 832	60,73	13,59	10,48	21,28	4,84	0,93
Харківська обл.	12 021	61,90	13,69	9,92	19,46	7,28	1,08
Київська обл.	11 932	59,70	9,76	9,92	22,75	7,88	0,00
Івано-Франківська обл.	11 765	61,48	8,92	10,34	16,29	8,57	0,14
Вінницька обл.	11 099	60,33	17,24	9,38	16,33	5,64	0,21
Рівненська обл.	10 647	58,42	12,70	11,51	12,48	5,11	0,76
Волинська обл.	10 457	57,16	9,58	12,19	15,19	5,51	0,08
Закарпатська обл.	10 282	58,68	9,35	13,23	13,75	6,86	0,81
Хмельницька обл.	9 098	60,00	13,38	7,47	13,62	6,84	0,18
Житомирська обл.	8 852	54,74	14,44	8,86	16,93	7,47	0,49
Тернопільська обл.	8 675	62,04	14,85	9,87	16,01	6,39	0,30
Полтавська обл.	8 555	60,62	21,81	9,55	16,14	5,33	0,39
Черкаська обл.	7 695	60,33	14,91	8,34	16,22	6,99	0,34
Запорізька обл.	6 875	52,73	7,85	9,89	17,72	12,35	2,33
Чернівецька обл.	6 843	60,45	12,99	13,34	15,87	5,90	0,61
Чернігівська обл.	6 527	62,68	19,15	7,40	14,22	5,70	0,20
Миколаївська обл.	6 366	62,50	17,53	8,99	17,91	6,47	0,20
Сумська обл.	6 189	60,08	14,95	8,61	13,81	5,56	0,36
Кіровоградська обл.	6 000	56,15	19,75	9,73	14,32	5,08	0,18
Донецька обл.	5 149	63,27	11,07	9,19	16,47	13,25	0,57
Херсонська обл.	3 389	60,58	10,95	9,56	12,45	16,94	0,52
Луганська обл.	1 057	55,37	16,08	9,93	17,79	26,40	0,03

Примітка. Перелік регіонів розташований в порядку зменшення чисельності вчителів; сірим кольором виділено комірки, значення яких перевищують відповідне середнє значення по Україні. Складено авторами за статистичними даними: [10].

кій (7,85 %, 540 осіб) та Івано-Франківській (8,92 %, 1 050 осіб) областях. У 15 областях частка таких учителів перевищувала середнє значення по Україні.

Учителів віком до 30 років найбільше було в м. Києві, де їх частка сягнула 13,44 % від загальної чисельності учителів, які викладають предмети. Також високі показники спостерігалися в Чернівецькій (13,34 %) і Закарпатській (13,23 %) областях, що переважають середній показник по Україні майже на 3 %. Найменше таких учи-

телів було в Чернігівській (7,4 %) та Хмельницькій (7,47 %) областях.

Найвищу частку пенсіонерів серед педагогів, які викладають предмети, зафіксовано в Київській (22,75 %), Дніпропетровській (21,39 %) і Одеській (21,28 %) областях; найнижчу – в Херсонській (12,45 %) та Рівненській (12,48 %) областях. Дев'ять регіонів України мали частку пенсіонерів, що перевищує середнє значення по Україні (17,16 %).

Аналіз чисельності вчителів віком до 30 років і пенсіонерів дає змогу

виявити певні тенденції в кадровому забезпеченні молодими фахівцями та оцінити вплив вікової структури вчителів на освітній процес у різних регіонах.

Багато сумісників працювало в окупованих і частково окупованих областях. Так, у Луганській області їх частка (26,4 %) перевищувала середнє значення по Україні майже в чотири рази. Високі показники спостерігалися також у Херсонській (16,94 %) та Донецькій (13,25 %) областях. Найменша частка сумісників була в Одеській (4,84 %) і Кіровоградській (5,08 %) областях, а в інших регіонах вона коливалася в межах 4,84–8,57 %.

На початок 2023/2024 н. р. в Україні налічувалося 1 671,66 вакантної посади, що становить 0,71 % загальної чисельності вчителів, які викладають предмети. У семи регіонах частка вакантних посад переважає середнє значення по Україні. Найвищі показники зафіксовано в м. Києві (2,41 %) і Запорізькій області (2,33 %), а в Київській області вакантні посади були відсутні.

Серйозною проблемою, що потребує нагального розв'язання для мотивації педагогів, є забезпечення педагогічних працівників заробітною платою. Оплата праці педагогів здійснюється за рахунок освітньої субвенції, яка є одним із найбільших за обсягом трансфертом місцевим бюджетам, що надається з державного бюджету. Касові видатки на цілі освітньої субвенції, здійснені загалом по Україні за 2023 р., дорівнювали 85,047 млрд грн, зокрема в обласних бюджетах – 4,937 млрд грн, міських територіальних громад (ТГ) – 45,485 млрд грн, селищних ТГ – 15,675 млрд грн, сільських ТГ –

14,002 млрд грн, у бюджеті м. Києва – 4,947 млрд грн [11]. Зважаючи на наведені обсяги фінансування за рівнями бюджетів, розмір середньої місячної заробітної плати педагогічних працівників (із нарахуваннями) на одну ставку у 2023 р. становив загалом по Україні 14 509 грн. У закладах освіти, що фінансувалися з обласного бюджету, заробітна плата педагогів дорівнювала 15 859 грн, із бюджету міських ТГ – 14 357 грн, селищних ТГ – 14 479 грн, сільських ТГ – 15 070 грн, із бюджету м. Києва – 13 333 грн [11].

За типами закладів освіти середня заробітна плата різнилась. Зокрема, у звичайних ЗЗСО середня зарплата з нарахуваннями дорівнює 14 398 грн на одну ставку педагогічного працівника; у спеціальних закладах, учні яких потребують корекції фізичного й розумового розвитку, – 15 891 грн; у спеціалізованих закладах – 15 598 грн; у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинках – 14 516 грн; у навчально-реабілітаційних центрах для дітей з особливими освітніми потребами – 14 781 грн; у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що надають повну загальну середню освіту, – 16 182 грн; у закладах фахової передвищої освіти, які надають повну загальну середню освіту, – 15 506 грн; в інклюзивно-ресурсних центрах – 18 521 грн [11].

Отже, проведені дослідження офіційної статистичної звітності загальної середньої освіти за 2014/2015–2023/2024 н.рр. дали змогу визначити стан забезпеченості педагогічними працівниками та вчителями, які викладають навчальні предмети. Аналіз виконано в розрізі регіонів /

навчальних предметів крізь призму таких аналітичних показників, як-от: чисельність педагогічних працівників та її структурні складові; кількість учнів на одного педагогічного працівника; чисельність учителів, які викладають три й більше предметів; чисельність учителів віком до 30 років; чисельність пенсіонерів; чисельність сумісників; кількість вакантних посад.

З'ясовано, що у 2023/2024 н. р. відбулося значне зменшення чисельності педагогічних працівників (на 11,82 %) порівняно з довоєнним роком, водночас спостерігалось збільшення чисельності працівників, залучених до розвитку інклюзивної освіти.

Частка пенсіонерів серед учителів, які викладають предмети, перевищує частку молодих учителів (віком до 30 років включно) на 6,89 %, отже, необхідно зосередити увагу на кадровій політиці в освіті для забезпечення стабільності та якості освітнього процесу.

Проведений аналіз виявив різні умови забезпеченості учителями за типом місцевості. Чисельність учителів, які викладають три й більше предметів, у сільській місцевості майже у 2,5 рази переважає їх чисельність у міських поселеннях, що може негативно вплинути на якість надання освітніх послуг та організації освітнього процесу.

Додаткові педагогічні ресурси (сумісники) в системі освіти використовуються більше в сільській місцевості, ніж у містах (9 183 особи проти 6 984 осіб). Кількість вакантних посад у міських поселеннях перевищує їх кількість у сільській місцевості (1 343,41 од. проти 328,25 од.).

Окрім того, під час дослідження виявлено дефіцит учителів математики, англійської мови, інформатики, фізики. Серед них мало молодих учителів, натомість багато пенсіонерів, сумісників, та є вакантні посади.

У Луганській, Херсонській, Донецькій областях найменше вчителів, які викладають предмети, та найбільше сумісників. Виконаний аналіз щодо забезпеченості вчителями за регіонами буде корисним при формуванні кадрового резерву вчителів.

Подальші дослідження слід зосередити на порівняльному аналізі статистичних даних щодо забезпечення педагогічними працівниками у сфері загальної середньої освіти в Україні та європейських країнах. Також важливим є вдосконалення методології прогнозування чисельності педагогічних працівників у зв'язку з міграцією й змінами в демографічному складі учнів, що допоможе приймати виважені управлінські рішення при визначенні обсягів фінансування на оплату праці педагогічних працівників і заповненні кадрових прогалин у сфері загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. The teachers we need for the education we want: The global imperative to reverse the teacher shortage / UNESCO. 2023. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387005>.
2. Longmuir F. Australia's teacher shortage is a generational crisis in the making. How can we turn things around? ABC News. 2023. URL: <https://www.abc.net.au/news/2023-01-30/pandemic-exposed-australia-teacher-shortage-students-schools/101886452>.

3. How are teacher shortages in hardest-to-staff schools represented in (inter) national policy documents from England and Australia? / R. Mills et al. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*. 2024. Vol. 52, Iss. 3. P. 288-300. DOI: <https://doi.org/10.1080/1359866X.2024.2323941>.

4. Матвейчук М. «Місячних видатків на оборону вистачить, щоб підняти зарплату всім вчителям на рік», – Оксен Лісовий в інтерв'ю BBC. *BBC News Україна*. 2024. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c23lre84g37o?fbclid=IwY2xjawFA9fJleHRuA2FlbQIxMAABHcqYxN37rzg64pGLEUHeuYVY67Almrwv8Z4DCSqac3mFu_V_6EilvduUHg_aem_XC_ejnUM5SVutNTcTlmJJQ.

5. Литвинчук А. О., Гайдук І. С. Ідентифікація зарубіжного досвіду застосування субвенцій та дотацій на освіту: вплив на результат навчання. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-47-57>.

6. Ways to improve the budget support of school education development in Ukraine / S. Londar et al. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.

7. Моніторинг забезпечення педагогічними працівниками закладів освіти: методологічні підходи до прогнозування / С. Л. Лондар та ін.; ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2020. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/1-na_sajt_AZ_Monitoring_potrebi_ZO_u_pedpratsivnikah-final.pdf.

8. Кравченко С. Забезпечення якості освіти в США та в Україні: тенденції розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-4-17-24>.

9. Панюк В. Г. Психологічні проблеми професійної діяльності вчителя. *Теоретичні і технологічні засади професійної підготовки вчителя до формування соціально успішної особистості у дитинстві*. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2023. С. 134–146. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740229/1/kolektyvna%20monohrafiia_2023_Panok%20%281%29.pdf.

10. Аналітика / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>.

11. Гапон В. В., Барабаш О. А. Аналіз використання коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічних працівників у закладах освіти за 2023 рік / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2024. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/az_osvitnya-subvenciya_za-2023-rik.pdf.

Andrii Lytvynchuk

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Valentyna Gapon

Ph. D. (Pedagogical), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, v.gapon@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Mariia Sharaievska

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, m.sharaievska@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8605-2404>

Tetiana Derepa

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, t.derepa@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1283-7671>

PEDAGOGICAL STAFF COVERAGE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. *The purpose of the article is to study the trends in the development of staff provision during the academic years 2014/2015-2023/2024. It also examines the changes that have taken place in the general secondary education system of Ukraine, based on a number of statistical indicators, such as the total number of pedagogical staff, the number of pedagogical staff and retirees teaching academic subjects, the number of vacant teaching positions, the distribution of teachers by age, etc. The research papers of Ukrainian and foreign scholars on the role of pedagogical staff in the provision of quality educational services and the factors influencing the availability of teachers were analysed. The assessment of the availability of teachers who teach academic subjects is based on the developed indicators characterising their workload, age, the fact that one teacher teaches three or more subjects, part-time work, etc. The regulatory framework for the development of the methodology of statistics on general secondary education in Ukraine and its approximation to international standards, namely the international recommendations of the Statistical Office of the European Commission (Eurostat) have been considered. Proposals have been made to amend the list of statistical indicators in connection with the introduction of European integration processes, which will make it possible to conduct international comparative studies and forecast the number of pedagogical staff. Prognostic studies are closely related to the issues of providing funds from the state budget to local budgets in the form of an educational subvention for the remuneration of pedagogical staff providing general secondary education. The relevance of the topic is also due to the challenges facing Ukraine under martial law, such as: preserving human resources by creating a reserve of teachers without workload and solving the problem of teacher shortage by recruiting teachers from among internally displaced persons.*

Keywords: *pedagogical staff, general secondary education institutions, teachers, pensioners, part-time teachers, vacant positions, academic subjects.*

References

1. UNESCO. (2023). *The teachers we need for the education we want: The global imperative to reverse the teacher shortage*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387005>.

2. Longmuir, F. (2023). Australia's teacher shortage is a generational crisis in the making. How can we turn things around? *ABC News*. Retrieved from <https://www.abc.net.au/news/2023-01-30/pandemic-exposed-australia-teacher-shortage-students-schools/101886452>.
3. Mills, R., Bourke, T., Mills, M., White, S., & Leent, L. (2024). How are teacher shortages in hardest-to-staff schools represented in (inter) national policy documents from England and Australia? *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 52(3), 288-300. DOI: <https://doi.org/10.1080/1359866X.2024.2323941>.
4. Matveichuk, M. (2024). "One month's defense spending is enough to raise the salaries of all teachers for a year", Oxen Lisovyi in an interview with the BBC. *BBC News Ukraine*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c23lre84g37o?fbclid=IwY2xjawFA9fjleHRuA2FlbQIxMAABHcqYxN37rzg64pGLEUHeuYVY67AlmrVw8Z4DCSqac3mFu_V_6EilvduUHg_aem_XC_ejnUM5SVutNTcTLmJJQ [in Ukrainian].
5. Lytvynchuk, A. O., & Haiduk, I. S. (2019). Foreign experience identification in the field of educational subventions and subsidy: impact on learning outcomes. *Educational Analytics of Ukraine*, 1(5), 47-57. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-47-57> [in Ukrainian].
6. Londar, S., Bakhrushyn, V., Londar, L., Gapon, V., & Pron, N. (2022). Ways to improve the budget support of school education development in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 5(21), 5-24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.
7. Londar, S., Tereshchenko, H., Gapon, V., Melnyk, S., Barabash, O., Chymbay, L. ...& Shevchenko, N. (2020). *Monitoring the provision of pedagogical staff in educational institutions: methodological approaches to forecasting*. Kyiv. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/1-na_sajt_AZ_Monitoring_potrebi_ZO_u_pedpratsivnikah-final.pdf [in Ukrainian].
8. Kravchenko, C. (2020). Ensuring the quality of education in the USA and Ukraine: development trends. *Ukrainian Educational Journal*, 4, 17-24. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-4-17-24> [in Ukrainian].
9. Paniuk, V. H. (2023). Psychological problems of teacher's professional activity. *Theoretical and technological bases of teacher's professional training for the formation of a socially successful personality in childhood*, 134-146. Kyiv. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740229/1/kolektyvna%20monohrafiia_2023_Panok%20%281%29.pdf [in Ukrainian].
10. SSI "Institute of Educational Analytics". (n. d.). *Analytics*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/> [in Ukrainian].
11. Gapon, V., & Barabash, O. (2024). *Analysis of the use of educational subvention funds for remuneration of pedagogical staff in educational institutions in 2023*. Kyiv. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/az_osvitnya-subvencziya_za-2023-rik.pdf [in Ukrainian].